(مقالهٔ پژوهشی)

میزان گرایش دانشجویان به هنجارهای اخلاقی

دکتر ذبیح‌الله بهرامی*[۱]، دکتر علیرضا بوستانی‌پور[۲]، معصومه بوستانی‌پور[۲]

۱. گروه فلسفه و حکمت، دانشکدهٔ ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد

۲. گروه مشاوره، دانشکدهٔ روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی

(تاریخ دریافت: ۹۵/۷/۵، تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۸)

چکیده

زمینه: گرایش به هنجارهای اخلاقی به‌ویژه در دانشجویان نشان‌گر هدف و نیت افراد در عمل به اصول اخلاقی است که نتیجه و شیوه رفتاری را نیز مشخص می‌کند، لذا پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی نظریه‌های مکاتب اخلاقی به میزان گرایش دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان لرستان به نظریه‌های اخلاقی وظیفه‌گرایی، عاطفه‌گرایی، دینی (نظریه امر الهی)، فضیلت‌گرایی و منفعت‌گرایی بپردازد.

روش: روش تحقیق به صورت توصیفی و از نوع زمینه‌یابی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان لرستان می‌باشد که برابر با ۳۰۰۰۰ دانشجو بودند. حجم نمونه مناسب، با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران، برابر ۴۰۰ نفر بودند که به شیوه داوطلبانه و در دسترس از بین واحدهای دانشگاهی دانشگاه آزاد استان لرستان انتخاب شدند. ابزار سنجش، پرسشنامه محقق ساخته‌ای برای ارزیابی گرایش‌های اخلاقی مذکور بود. داده‌های حاصل با استفاده از آمار توصیفی و نرم افزار SPSS v. 21 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که، میزان گرایش به هنجارهای اخلاقی در جوانان، به‌ترتیب عبارت‌اند از: هنجارهای دینی (با میانگین ۳۳/۸۲)، هنجارهای اخلاقی منفعت‌گرایی (با میانگین ۳۱/۶۴)، هنجارهای اخلاقی فضیلت‌گرا (با میانگین ۲۹/۲۱)، هنجارهای عاطفه‌گرا (با میانگین ۲۴/۳۶) و در نهایت هنجارهای اخلاقی وظیفه‌گرا (با میانگین ۱۶/۲۴).

نتیجه‌گیری: نتایج حاصل بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی است. فطرت خداجوی و اخلاق پسند انسانی، نشان‌دهنده آن است که افراد در دوره سنی نوجوانی و جوانی، که در روانشناسی معادل هویت‌یابی محسوب می‌شود، به سمت موضوعات اخلاقی و رعایت اخلاقیات در گرایش‌های مختلف سوق پیدا کنند.

کلید واژگان: *اخلاق، وظیفه‌گرایی، فضیلت‌گرایی، اخلاق دینی*

سرآغاز

اخلاق[۱] و رعایت هنجارهای اخلاقی[۲] از بنیادی‌ترین مؤلفه‌های فرهنگ یک جامعه تلقی می‌شود. اخلاقیات ارتباط تنگاتنگی با ارزش‌ها دارند و به‌عنوان ابزاری هستند که ارزش‌ها را به عمل تبدیل می‌کنند(۱). نظریه‌پردازان حوزه اخلاق در طول تاریخ سعی در ارائه معیارهایی کلی و فراگیر جهت زیستن اخلاقی[۳] انسان داشته‌اند، که با توجه به مبانی فلسفی خود و پیش فرض‌هایی که نسبت به عالم و آدم برای آنها وجود داشته است، هر کدام نظریه‌های متفاوتی در تعیین معیارهای اخلاقی ارائه کرده‌اند. جامعه دینی، نظریه‌های اخلاقی[۴] خود را وام‌دار قواعد، اصول و توصیه‌های دین است. اما آیا صرف داشتن نظریه‌های والای اخلاقی برای تبدیل جامعه به جامعه اخلاقی کفایت می‌کند؟ آیا

* نویسنده مسؤول: نشانی الکترونیکی: Z_bahrami1348 @ yahoo.com

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

می‌توان جامعه‌ای را که دارای هنجارهای اخلاقی مشخص است، از جوامع دیگر با ارزش‌های اخلاقی خاص به‌طور کامل تفکیک کرد؟ آیا نظریه‌های اخلاقی در مکاتب مختلف به‌طور کامل در تقابل و در عرض هم قرار می‌گیرند؟آیا می‌توان مؤلفه‌هایی همچون علم(تجربی)، تکنولوژی، اقتصاد و آسیب‌های روانی را امری بی ارتباط با اخلاق فرد در جامعه تلقی کرد؟برای تحقق جامعه اخلاقی عوامل مختلف می‌تواند دخیل باشد. یکی از راهکارهای تحقق چنین جامع‌های شناسایی ارزش‌های اخلاقی[5] حاکم بر جامعه از طریق پژو هش‌های علمی و میدانی است، داده‌های حاصل از چنین پژوهش‌هایی می‌تواند در وهله نخست از مسئولین و متولیان امر در شناسایی واقعیات اخلاقی[6] حاکم بر جامعه دستگیری نماید و زمینه را برای آسیب شناسی و برنامه ریزی در راستا ی تحقق اخلاق متعالی فراهم آورد.

در اخلاق دینی اعتقاد بر این است که عقل و فطرت انسان گرچه توان فهم کلیات و اصول اخلاقی[7] را دارد اما برای تعیین مصادیق و جزییات آن نیازمند راهنمایی دین و وحی است که بر نیازهای فرد و جامعه اشراف داشته و از آنچه سعادت دنیوی و اخروی انسان را فراهم می‌کند آگاه است. عقل تمام انسان‌ها به خوبی عدالت حکم می‌کند اما در اینکه مصادیق این عدالت در جوامع و شرایط مختلف چیست اختلاف نظر بسیار است و این خود دلیلی بر ناتوانی عقل در تعیین مصادیق است.

عقل عملی یا وجدان گرچه منبع الهی برای فهم خوبی‌ها و بدی‌هاست اما در عقل عملی نیز مانند عقل نظری خطا رخ می‌دهد. وجدان انسان بسیاری مواقع فریب خورده و قضاوت صحیحی نمی‌کند. با تکرار بدی‌ها و زشتی‌ها رنگ باخته و حساسیت اولیه خود را از دست می‌دهد و حتی در اثر استمرار زشتی ارزش‌ها را ضد ارزش تلقی می‌کند(۲). از سوی دیگر عقل انسان خود متواضعانه می‌پذیرد که نسبت به جزییات معاد و سرنوشت ابدی انسان‌ها احاطه ندارد و تنها منبع شناخت در این موضوع وحی است که مصون از خطا و تحریف می‌باشد. بنابراین بدون استفاده از وحی پی ریزی اخلاق که هدف اصلی آن تامین سعادت دنیا و آخرت انسان‌ها است امکان پذیر نیست.

همچنین برخی پنداشته‌اند اخلاق سکولار به علت دارا بودن مبانی اومانیستی حق مدار و ناظر به حقوق انسان‌ها است در حالی که اخلاق دینی همواره از تکالیف انسان‌ها در برابر خداوند سخن می‌گوید و به حقوق ایشان توجه ندارد.

لکن باید به چند نکته اشاره کرد؛ نکته اول اینکه: حقوق هیچگاه از تکالیف جدا نشده و اساسا حقوق بدون تکالیف تحقق پذیر نیستند. نکته دوم اینکه: تکالیف اسلام مبتنی بر توجه به مصالح و مفاسد واقعی انسان‌ها است. قوانین اخلاق اسلامی هماهنگ با فطرت انسانی وناظر به نیازهای اصلی اوست و یکی از مهم‌ترین حقوق او یعنی حقِ تعالی و رشد معنوی را تامین می‌کند. در میان حقوق فردی و اجتماعی انسان هیچ حقی مهم تر از حق صعود ملکوتی او ورسیدن به مرتبه خلافت الهی نیست که با سرنوشت جاودانه او مرتبط است. برای تحقق این هدف نیاز به یک سری برنامه‌های اخلاقی است که اخلاق دینی عهده دار بیان آن است. از اینرو هیچ تکلیفی گزاف و بدون در نظر گرفتن مبانی هستی شناختی و حقوقی وضع نمی‌شود. و نکته سوم اینکه: بخش عمدهای از فقه و اخلاق اسلامی در کنار توجه به تکالیف، به حقوق افراد اختصاص دارد(۳).

مسائل اخلاقی قرآن در چهار محور اصلی است: مسائل مرتبط با خدا مانند خضوع و شکر منعم، مسائل مرتبط با مردم مانند تواضع و فداکاری، مسائل مرتبط با خود انسان مانند پاکسازی قلب، مسائل مرتبط با محیط زیست مانند عدم اسراف و تخریب. که این نشان از جامعیت اخلاق دینی اسلامی است(۲).

امروزه بسیاری از فیلسوفان اخلاق در غرب نیز به اخلاق دینی گرایش دارند که البته تقریر ایشان از اخلاق دینی با بیان فیلسوفان اخلاق مسلمان و فلسفه اخلاق قرون وسطی تفاوت‌های جدی دارد. زیرا به جای بهره بردن از الهیات قدیم و کتاب مقدس از تجارب دینی استفاده می‌شود. انسان‌ها بدون واسطه کلیسا و حتی پیامبران می‌توانند با تجارب شخصی و عرفانی خود با خدا ارتباط یابند و ایمان به جای استوار شدن بر پایه‌های عقلانی بر نوعی شورمندی، خطر کردن و تصمیم گیری بدون تعقل مبتنی شده است(۴).

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

برخی معتقدند دین برای ایجاد انگیزه در انسان، برای انجام رفتار اخلاقی، ضرورت دارد. دلیل آنها این است که تنها پاداش و عقاب الهی است که می‌تواند انگیزه انجام کارهای اخلاقی باشد و غیر از این نمی تواند انگیزه‌ای وجود داشته باشد. بنابراین، افرادی که اعتقادی به دین ندارند انگیزه‌ای هم برای اخلاقی بودن ندارند(۴).

ایمان دینی مزیّت اخلاقی دارد; زیرا در حالی که همه دلایلی که ملحدان را به انجام الزامات اخلاقی شان برمی انگیزد در دسترس خداشناسان نیز هست، افزون بر این، خداشناسان می‌توانند بر برخی ادلّه قانع کننده دیگر نیز تکیه کنند; مانند دستور خداوند به انجام عملی و اینکه خداوند به آشکار و نهان اعمال آگاه است و پاداشی درخور به انسان‌ها می‌دهد(۵).

یکی دیگر از تأثیرات دین بر اخلاق را می‌توان توسعه اخلاق و یا به تعبیر دیگر، تعالی بخشیدن به اخلاق عنوان کرد. استاد مطهّری در توضیح افعال اخلاقی، می‌نویسد: افعال انسان دو دسته است: یکی افعال طبیعی و دیگری افعال غیر طبیعی یا اخلاقی. «افعال طبیعی» افعالی هستند که نیازهای طبیعی انسان را برآورده می‌کنند؛ مانند غذا خوردن یا خوابیدن. هر کدام از اینها به منافع خود انسان برمی گردد و نیازی از وی را ارضا می‌کند. اما کارهای دیگری نیز وجود دارد که ارتباطی با نیازهای طبیعی انسان ندارد. ویژگی این کارها که موجب شده است تا مورد تحسین و تقدیر مردم واقع شوند، «صرف نظر کردن از منافع شخصی» است. به عبارت دیگر، انسان منافع خود را فدای منافع دیگران می‌کند و آنها را بر خود مقدّم می‌شمارد(۶).

دسته دوم از نظریات اخلاق هنجاری، نظریات وظیفه‌گرایانه نامیده می‌شوند وظیفه‌گرایی اخلاقی[۸]، رویکردی در اخلاق است که بر درستی و نادرستی ذاتی اعمال به جای خوبی و بدی نتایج آنها توجه دارد(۷). نخستین کسی که در عصر مدرن این بحث را مطرح کرد ایمانوئل کانت بود. از دید کانت اگر صرفا انسان باشد و جهان پیرامون، معرفت اخلاقی[۹] ای به‌دست نخواهد آمد زیرا داده‌های حسی اخلاقی وجود ندارند. از نظر کانت نمی‌توانیم از خوبی، بدی، درستی یا پلیدی در عالم خارج سراغ بگیریم. جهان پیرامون، عاری از ارزش‌های اخلاقی است(۸).

کانت معتقد است علم اخلاق بر پایه مجموعه ای از فرمان‌های قطعی بنا شده است. این فرمان‌ها، همان توصیه‌هایی هستند که انسان را موظف به انجام برخی امور می‌کنند. وی با مقایسه وظایف مطلق با وظایف مشروط بیان می‌کند. وظایف مشروط وظایفی هستند که فرد برای رسیدن به یک هدف و یا اجتناب از نیل به آن انجام می‌دهد. از نظر وی انسان، به‌عنوان موجوداتی دارای خرد، وظایف خاصی بر عهده داریم، این وظایف فرمانهایی مطلق و نامشروط اند. از نظر کانت فعل یک فرد، حتی اگر صواب باشد، تنها در صورتی ارزش اخلاقی دارد که انگیزه او برای فعل فقط انجام کار صواب باشد. پس ارزش اخلاقی بستگی به انگیزه یا نیت فرد دارد، نه به آنچه که به واقع انجام می‌دهد(۹).

کانت معتقد بود که رفتار اخلاقی، رفتاری است که فرد آن را وظیفه خود می‌داند و احساسات و گرایش‌ها یا حتی امکان کسب پاداش برای فاعل آن فعل معنی ندارد. یکی از معیارهایی را که کانت برای فعل اخلاقی ارائه می‌دهد این است: «چنان رفتار کن که گویی بناست که آیین رفتار تو، به اراده تو یکی از قوانین عام طبیعت شود»(۱۰).

فضیلت‌گرایی اخلاقی معتقد است که در اخلاق فقط و فقط، فضیلت، یعنی حال درونی مطلوبی که برای انسان پدید می‌آید، باید محل توجه قرار گیرد. فضیلت، یک حالت مطلوب درونی است و هر کس این حالت درونی را داشته باشد هر فعلی از او صادر شود، از لحاظ اخلاقی خوب است(۱۱). نظریهٔ فضیلت اخلاقی[۱۰] بیشتر براساس کتاب اخلاق نیکوماخس ارسطو بیان می‌شود و از این رو گاهی به آن «ارسطوگرایی نوین» نیز می‌گویند. ارسطو مدعی بود که بشر برای رسیدن به سعادت و خوشبختی واقعی نیاز به پروش فضایل اخلاقی دارد. اخلاق فضیلت محور در نیمه دوم قرن بیستم ظهور کرد و کسانی نظیر آنسکوم، اسلات، و مکینتایر به این سنت تعلق دارند. اخلاق فضیلت محور کوشش می‌کند تا فارغ از این‌که روایی یا ناروایی اخلاقی را مبتنی بر وظیفه اخلاقی یا آثار و نتایج مترتب بر فعل در نظر بگیرد، « فرد فضیلت‌مند» تربیت کند، از نظر قائلان به اخلاق فضیلت محور، در یک سیاق اخلاقی آنچه از فرد فضیلت مند سر می‌زند لاجرم اخلاقی است. از

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

نظر اینان آنچه که باید مورد بحث و فحص فلسفی قرار گیرد فضایل اخلاقی و چگونگی تربیت انسان‌های فضیلت مند است(۱۲).

یکی دیگر از نظریه‌های فرا اخلاقی[11] مهم «احساس گرایی» یا نظریهٔ «ناشناخت گرایی» است. احساس گرایانی همچون ای. جی. آیر ادعا می‌کنند که همهٔ اظهارنظرهای اخلاقی بی محتوا هستند. آیر در بخش ششم از کتاب خود موسوم به زبان، حقیقت و منطق(۱۳)، به بررسی این موضوع می‌پردازد، به اعتقاد این گروه از فیلسوفان، استدلال های اخلاقی در مجموع بیان کنندهٔ هیچ گونه حقیقتی نیستند و صرفا نوعی احساس بیان شده مانند خرخر، آه و یا خنده هستنند.

از نظر عاطفه گرایی داوری‌های اخلاقی بیان احساسات است نه گزاره‌هایی که واقعا صادق یا کاذب باشند. داوری اخلاقی از جنس بانگ و فریاد است: «الف خوب است» یعنی «آفرین به الف!» و «الف بد است« یعنی «نفرین بر الف!». پس چون بانگ و فریادها واقعیتی را بیان نمی‌کنند صادق یا کاذب هم نیستند. داوری‌های اخلاقی هم که از جنس بانگ و فریادند؛ پس نه حقایق اخلاقی وجود دارد و نه معرفت اخلاقی(۱۴).

اخلاق غایت گرایانه[12]، که گاهی از آن به‌عنوان اخلاق پیامد گروانه هم یاد می‌شود، اخلاقی است که می‌خواهد فعل خوب را براساس آثار و نتایج آن مشخص کند. سودگرایی از دیگر نظریات طرح شده در میان نظریات غایت گرایانه است. در این نظریه، لذت جمعی و کلی در عین توجه به منافع خود، و توجه به منافع خود در دل منافع دیگران مورد نظر قرارمی گیرد(۱۵). شناخته‌ترین نوع نظریه‌های اخلاقی پیامد گرا، فایده باوری است. یکی از معروف‌ترین حامیان این نظریه، جان استوارت میل (۱۸۷۳ – ۱۸۰۶) است. فایده باوری براساس این تصور استواراست که هدف غایی تمام اعمال بشر رسیدن به خوشی است. چنین نظریه ای را لذت جویی نیز می‌نامند. از دیدگاه فرد فایده باور پسندیدگی یک رفتار به میزان شادی و لذتی بستگی دارد که از انجام آن حاصل می‌آید. از دیدگاه فایده باوران می‌توان درستی یک رفتار را با توجه به پیامدهای احتمالی آن در شرایط مقتضی تخمین زد(۱۶).

در غایت‌گرایی فعل اخلاقی باید متضمن حداکثر خوشی و حداقل رنج باشد. جان استوارت میل معتقد است که انسان خواستار خوشی است و از رنج گریزان است، پس آن عملی اخلاقی به شمار میرود که بیشترین خوشی یا کمترین رنج یا بیشترین پیامد خوب را برای دیگران در برداشته باشد، در نتیجه همواره باید با این معیار، رفتارهای اخلاقی را شناسایی و توصیه کرد (۱۷).

براساس آنچه در بالا آمد، پژوهش حاضر می‌کوشد تا براساس تقسیم بندی فوق از اصول اخلاقی، به ساخت و هنجاریابی پرسشنام‌های جهت سنجش و ارزیابی نوع اعتقادات اخلاقی دانشجویان، و بررسی میزان اعتقاد به هر کدام از انواع اعتقادات اخلاقی فوق الذکر در بین دانشجویان دانشگاه‌های آزاد استان لرستان بپردازد.

روش

روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی و زمینه یابی است. نظر به اینکه جامعه آماری شامل دانشجویان دختر و پسر دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان لرستان بود که جامعه آماری آن براساس آمار و اطلاعات معاونت پژوهشی واحد خرم آباد حدود۳۰۰۰۰ نفر می‌باشد. حجم نمونه نیز با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران تنظیم گردید. که حجم مناسب ۴۰۰ نفر برآورد گردید. بر همین اساس، پرسشنامه روی ۴۰۰ نفر دانشجوی داوطلب پاسخگویی، از بین دانشجویان واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی استان لرستان اجرا شد. در نهایت از این بین ۳۵۰ پرسشنامه قابل نمره گذاری بودند و ۵۰ پرسشنامه به دلیل پاسخ دهی ناقص کنار گذاشته شدند. نمونه شامل ۳۵۰ دانشجوی دانشگاه‌های آزاد استان لرستان بود که از این بین ۱۳۴ زن و ۲۱۶ مرد حاضر بودند. سایر ویژگی‌های جمعیت شناختی نمونه مورد بررسی در جدول زیر آمده است:

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

جدول شماره۱. داده‌های جمعیت شناختی نمونه هنجاریابی پرسشنامه

		فراوانی	درصد
دامنه سنی	۱۸ – ۲۵	۱۶۴	۴۶
	۲۶ – ۳۳	۸۸	۲۵
	۲۳ – ۴۰	۵۴	۱۵
	۴۰ و بالاتر	۴۴	۱۲
	کل	۳۵۰	۱۰۰
مقطع تحصیلی	کاردانی	۸۰	۲۲
	کارشناسی	۱۶۸	۴۸
	کارشناسی ارشد	۹۲	۲۶
	دکترا	۴	۱
	کل	۳۵۰	۱۰۰
رشته تحصیلی	علوم پایه	۸۷	۲۴
	فنی و مهندسی	۹۷	۲۷
	علوم تجربی	۴۵	۱۲
	علوم انسانی	۱۲۱	۳۴
	کل	۳۵۰	۱۰۰

برای طراحی ابزار، با توجه به اینکه ابزاری برای سنجش هنجارهای اخلاقی در دسترس نبود، لذا ابزار طراحی گردید. به این صورت که در ابتدا هر یک از هنجارهای اخلاقی پنج گانه (وظیفه گرایی، عاطفه گرایی[۱۳]، دینی، فضیلت گرایی، منفعت گرایی[۱۴]) به‌عنوان خرده مقیاس‌های یک پرسشنامه در نظر گرفته شده و برای هر یک تعداد ۱۰ گویه طراحی شد (در مجموع ۵۰ گویه). سپس پرسشنامه اولیه برای رفع نواقص ابتدایی و تعیین نظر متخصصان در اختیار ده نفر از صاحب نظران حوزه فلسفه اخلاق قرار گرفت تا میزان روایی صوری و محتوایی آن مورد تأیید گیرد. پس از اعمال اصلاحات احتمالی، پرسشنامه ۵۰ سوالی اولیه روی ۲۵۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان لرستان، (۵ نفر برای هرگویه)، به‌عنوان نمونه هنجاریابی نهایی اجرا شد. نتایج نهایی حاصل شده با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی اکتشافی، و محاسبه آلفای کرانباخ از لحاظ پایایی و اعتبار هنجاریابی شد. ضریب همسانی درونی ۳۶ سوال پرسشنامه ارزش‌های اخلاقی برابر ۰/۸۷ است و آلفای هر یک از زیر مقیاس‌ها نیز، به‌ترتیب محاسبه شد: اخلاق وظیفه‌گرا (۰/۷۹)، اخلاق دینی [۱۵](۰/۷۲)، اخلاق فضیلت‌گرا (۰/۶۱)، اخلاق منفعت‌گرا (۰/۶۳)، اخلاق عاطفه‌گرا (۰/۵۳)؛ که بیانگر کفایت لازم برای اهداف پژوهشی است. پرسشنامه نهایی، پرسشنامه هنجارهای اخلاقی بود که برای پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها با استفاده از آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

میزان گرایش جوانان به هنجارهای اخلاقی چقدر است؟

براساس میانگین و انحراف معیار نمرات حاصل از کل پرسشنامه هنجارهای اخلاقی، حداقل نمره اخذ شده ۳۶ و حداکثر نمره ۱۸۰ است. براین اساس، نمره افراد شرکت کننده در این پژوهش به‌ترتیب زیر محاسبه شده است:

جدول ۲. بررسی نمرات گرایش هنجارهای اخلاقی

	فراوانی	درصد	فراوانی تراکمی	میانگین (انحراف معیار)
زن	۹۶	۳۰	۳۰	۱۳۴/۶۰ (۱۶/۲۳)
مرد	۲۱۶	۷۰	۱۰۰	۱۳۱/۱۰ (۱۶/۸۰)
کل	۳۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۳۲/۱۸ (۱۶/۶۸)

نتایج فوق بیانگر آن است که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۹۰) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی است. اگرچه این میزان در خانم‌ها بیشتر از آقایان است، اما این عدد آنقدر زیاد نیست که به لحاظ آماری معنی‌دار باشد. به این ترتیب می‌توان گفت که گرایش به هنجارهای اخلاقی در بین دانشجویان، به‌طور معناداری بالا است. مقایسه میزان گرایش کلی به هنجارهای اخلاقی در بین زنان و مردان به وسیله تحلیل واریانس یک راهه نشان دهنده آن است

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

کـه تفـاوت معنـاداری بـین ایـن دو گـروه از لحـاظ گـرایش بـه هنجارهای اخلاقی کلی وجود ندارد (F=۲/۹۳؛ p= ۰/۰۸).

میزان گرایش جوانان به هنجارهـای اخلاقـی فضـیلت‌گـرا چقـدر است؟

براساس میانگین و انحراف معیـار نمـرات حاصـل از زیـر مقیـاس اخلاق فضیلت گرای پرسشنامه هنجارهای اخلاقی، حـداقل نمـره اخذ شده ۸ و حداکثر نمـره ۴۵ اسـت. بـراین اسـاس، نمـره افـراد شرکت کننده در این پژوهش به‌ترتیب زیر محاسبه شده است:

جدول ۳. بررسی میانگین و انحراف معیار نمرات دانشجویان در گرایش به هنجارهای اخلاقی فضیلت‌گرا

	فراوانی	درصد	فراوانی تراکمی	میانگین (انحراف معیار)
زن	۹۶	۳۰	۳۰	۲۹/۵۶ (۴/۷۲)
مرد	۲۱۶	۷۰	۱۰۰	۲۹/۰۵ (۴/۳۶)
کل	۳۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۲۹/۲۱ (۴/۴۷)

نتایج فوق بیانگر آن است که میانگین حاصـل از متوسـط نمـرات (۲۲) به میزان ۲ انحراف معیار بالاتر است و ایـن بیـانگر گـرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی فضـیلت‌گـرا اسـت. اگرچـه ایـن میزان در خانم‌ها بیشتر از آقایان است، امـا ایـن عـدد آنقـدر زیـاد نیست که به لحاظ آماری معنی‌دار باشد. به این ترتیـب مـی‌تـوان گفت که گرایش به هنجارهای اخلاقی در بین دانشجویان، به‌طـور معناداری بالا است.

میزان گرایش جوانان به هنجارهای اخلاقی وظیفه‌گرا چقدر است؟ براساس میانگین و انحراف معیـار نمـرات حاصـل از زیـر مقیـاس اخلاق وظیفه گرای پرسشنامه هنجارهای اخلاقـی، حـداقل نمـره اخذ شده ۴ و حداکثر نمـره ۲۰ اسـت. بـراین اسـاس، نمـره افـراد شرکت کننده در این پژوهش به‌ترتیب زیر محاسبه شده است:

جدول ۴. بررسی میانگین و انحراف معیار نمرات دانشجویان در گرایش به هنجارهای اخلاقی وظیفه گرا

	فراوانی	درصد	فراوانی تراکمی	میانگین (انحراف معیار)
زن	۹۶	۳۰	۳۰	۱۶/۴۳ (۲/۴۴)
مرد	۲۱۶	۷۰	۱۰۰	۱۶/۱۵ (۲/۳۹)
کل	۳۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۶/۲۴ (۲/۴۰)

نتایج فوق بیانگر آن است که میانگین حاصـل از متوسـط نمـرات (۱۰) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گـرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی وظیفه‌گرا است. اگرچه این میزان در خانم‌ها بیشتر از آقایان است، اما این عدد آنقدر زیاد نیسـت کـه به لحاظ آماری معنی‌دار باشد. به این ترتیب مـی‌تـوان گفـت کـه گرایش به هنجارهای اخلاقی وظیفه‌گرا در بین دانشجویان، به‌طور معناداری بالا است.

میزان گرایش جوانان به هنجارهای اخلاقی عاطفه‌گرا چقدر است؟ براساس میانگین و انحراف معیـار نمـرات حاصـل از زیـر مقیـاس اخلاق عاطفه گرای پرسشنامه هنجارهای اخلاقـی، حـداقل نمـره اخذ شده ۷ و حداکثر نمـره ۳۵ اسـت. بـراین اسـاس، نمـره افـراد شرکت کننده در این پژوهش به‌ترتیب زیر محاسبه شده است:

جدول ۵. بررسی میانگین و انحراف معیار نمرات دانشجویان در گرایش به هنجارهای اخلاقی عاطفه گرا

	فراوانی	درصد	فراوانی تراکمی	میانگین (انحراف معیار)
زن	۹۶	۳۰	۳۰	۲۵/۱۲ (۴/۰۵)
مرد	۲۱۶	۷۰	۱۰۰	۲۴/۰۱ (۴/۸۸)
کل	۳۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۲۴/۳۶ (۴/۶۶)

نتایج فوق بیانگر آن است که میانگین حاصـل از متوسـط نمـرات (۱۷) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گـرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی عاطفه‌گرا است. اگرچه این میزان در خانم‌ها بیشتر از آقایان است، اما این عدد آنقدر زیاد نیسـت کـه

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

به لحاظ آماری معنی‌دار باشد. به این ترتیب می‌توان گفت که گرایش به هنجارهای اخلاقی عاطفه‌گرا در بین دانشجویان، به‌طور معناداری بالا است.

میزان گرایش جوانان به هنجارهای اخلاقی دینی چقدر است؟ براساس میانگین و انحراف معیار نمرات حاصل از زیر مقیاس اخلاق دینی پرسشنامه هنجارهای اخلاقی، حداقل نمره اخذ شده ۹ و حداکثر نمره ۴۵ است. براین اساس، نمره افراد شرکت کننده در این پژوهش به‌ترتیب زیر محاسبه شده است:

جدول ۶. بررسی میانگین و انحراف معیار نمرات دانشجویان در گرایش به هنجارهای اخلاقی دینی

	فراوانی	درصد	فراوانی تراکمی	میانگین (انحراف معیار)
زن	۹۶	۳۰	۳۰	۲۸/۹۷ (۴/۲۲)
مرد	۲۱۶	۷۰	۱۰۰	۲۸/۳۴ (۴/۸۴)
کل	۳۱۲	۱۰۰	۱۰۰	۳۳/۸۲ (۵/۷۳)

نتایج فوق بیانگر آن است که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۲۲) به میزان ۱/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی دینی است. اگرچه این میزان در خانم‌ها بیشتر از آقایان است، اما این عدد آنقدر زیاد نیست که به لحاظ آماری معنی‌دار باشد. به این ترتیب می‌توان گفت که گرایش به هنجارهای اخلاقی دینی در بین دانشجویان، به‌طور معناداری بالا است.

در مجموع نتایج به‌دست آمده بیانگر آن است که میزان گرایش به هنجارهای اخلاقی در جوانان، به‌ترتیب عبارت‌اند از: هنجارهای دینی (با میانگین ۳۳/۸۲)، هنجارهای اخلاقی منفعت‌گرایی (با میانگین ۳۱/۶۴)، هنجارهای اخلاقی فضیلت‌گرا (با میانگین ۲۹/۲۱)، هنجارهای عاطفه‌گرا (با میانگین ۲۴/۳۶) و در نهایت هنجارهای اخلاقی وظیفه‌گرا (با میانگین ۱۶/۲۴). نتایج به‌دست آمده در پژوهش حاضر نشان دهنده آن است که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۹۰) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی است. در مجموع این گرایش به‌طور معناداری در بین جوانان بالاست.

بحث

براساس یافته‌های فوق می‌توان گفت که گرایش‌های اخلاقی و فطرت خداجوی انسانی رسیدن به چنین نتیجه‌ای را چندان دور از ذهن نمی‌سازد. فطرت خداجوی و اخلاق پسند انسانی، نشان دهنده آن است که افراد در دوره سنی نوجوانی و جوانی، که در روانشناسی معادل هویت یابی محسوب می‌شود، به سمت موضوعات اخلاقی و رعایت اخلاقیات در گرایش‌های مختلف سوق پیدا کنند. این یافته با آنچه در مقایسه استدلال اخلاقی پرستاران و دانشجویان پرستاری کرمان انجام گرفت همسو است (۱۸).

به لحاظ فرهنگی و دینی نیز، تأکید دینی حاضر بر جامعه، برای رعایت موضوعات اخلاقی نیز به این موضوع کمک کرده و نشان می‌دهد که جوانان تحت تأثیر هر گرایش فکری، رعایت اخلاقیات را در حوزه‌های مختلف همواره مد نظر قرار داده و برای تحقق آنها در رفتارهای اجتماعی و بین فردی و حتی درون فردی خود تلاش می‌کنند.

همانطور که پیش از این نیز آمد، قائلان به اخلاق فضیلت‌گرا معتقدند که باید فرد اخلاقی یا فضیلت مند وجود داشته باشد، فردی که واجد فضایل اخلاقی باشد. اینان بر نقش کنشگر اخلاقی تکیه می‌کنند نه صرفا بر اصول اخلاقی یا آثار و نتایجی که بر آنها مترتب می‌شود و دلیل اخلاقی را در کنشگر اخلاقی جستجو می‌کنند. درا ین دیدگاه چون یک فرد فضیلت‌مند متخلق به اخلاق است از این رو عمل او می‌تواند ملاکی برای روایی یا نارواییی یک فعل به‌دست دهد.

نتایج حاصل بیانگر آن است که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۲۳) به میزان ۲ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی فضیلت‌گرا است. برخی محققان نیز در یافته‌های خود این موضوع را تأیید کردند (۱۹). این به

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

معنای آن است که علت گرایش بـه اخلاقیـات بـه دلیـل در نظـر گرفتن فضیلت‌های نهفته در این گونه رفتارها است. فضیلت‌گرایی بیان گر گرایش به اخلاقیات بدون در نظر گرفتن نتایج ومنـافع آن است و رفتارهای اخلاقی را به خودی خود دارای فضیلت و انصاف می‌داند. گرایش به اخلاقیات به دلیل فضیلت پنهان در آنها نشـان گر آن است که جوانان این مـرز و بـوم تحـت تـأثیر انجـام امـور اخلاقی به دلیل اعتقاد به فضیلت آنها هستند.

این یافته‌ها بـا نظریـات کانـت همسـو اسـت، او در تبیـین چنـین مفهومی به‌عنوان تکلیف روی می‌آورد و بیان مـی‌دارد، اراده وقتـی برای انجام تکلیف کار می‌کند آن نیـت و اراده خیـر اسـت. کانـت توجه می‌دهد که صرف مطابقت عمل با تکلیف، کافی در اخلاقـی بودن فعل نیست، عمل آن هنگامی اخلاقی است که بـرای انجـام تکلیف تحقق یابد. به‌طورکلی هر عملی اگر به قصد انجـام وظیفـه تحقق یافت اخلاقی است ولی اگر بدین قصد نبود هر چند مطـابق وظیفه باشد، اما چـون بـرای انجـام وظیفـه تحقـق نیافتـه اسـت، اخلاقی نیست. به نظر کانت فعل اخلاقی آن است کـه صـرفا بـه حکم حس تکلیف انجام شود نه از روی تمیلات یا عادت (۱۹).

عبارات فوق بیانگر گرایش به انجام رفتارهـای اخلاقـی بـه‌عنـوان تکلیف و وظیفه است. نتـایج حاصـل نشـان دهنـده آن اسـت کـه میانگین حاصل از متوسط نمرات (۱۰) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقـی وظیفه‌گرا است. احساس به انجـام امـور اخلاقـی از روی احسـاس تکلیف و وظیفه، وجهی از آن چیزی است که در فرهنگ ایرانـی و اسلامی به‌عنوان بایسته‌های اجتماعی همواره مورد تأکیـد اسـت و این همان چیزی است که به اعتقاد پژوهش گران گرایش به ایـن نوع گرایش‌های اخلاق را بالا برده است.

عاطفه‌گرایی به معنای تاکید بر نقش عوامل انگیزش و عـاطفی در انجام یا ترک عمل است تـا عوامـل عقلانـی و معرفـت شـناختی، عاطفه گرایان به آن عوامل اخلاقی اصالت می‌دهند که مبتنـی بـر هیجانات و عواطف باشد. از این دیدگاه، اخلاقی بودن یعنی مطابق حس همدردی رفتار کردن.

دلسوزی، همدلی و همدردی کردن و مسائلی از این دست به‌ویـژه در روابط بین فـردی و اجتمـاعی بـا سـطوح مختلـف اجتمـاعی و فرهنگی، و موضوعاتی مانند دست گیری از نیازمند و کمک به فرد در راه مانده و سایر مفاهیم ایـن چنینـی از مهمتـرین موضـوعاتی است که همیشه در بافت‌های خانوادگی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر تفکرات اجتماعی افراد جامعه است. جوانان نیز به‌عنوان بخشـی از جامعه کـه در دوره هیجـانی و عـاطفی عمـر خـود قـرار دارنـد، استعداد و آمادگی فطری زیادی برای عمل به امورد اخلاقی تحـت تأثیر عواطف و هیجانات دارند. از همین روست که نتایج حاصل از پژوهش حاضر نیز نشان دهنده آن اسـت کـه میـانگین حاصـل از متوسط نمرات (۱۷) به میزان ۲/۵ انحراف معیار بالاتر است و ایـن بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی عاطفه‌گرا است.

نتایج همسو با اخلاق دینی، نشان می‌دهد که عقل و فطرت انسان گرچه توان فهم کلیات و اصول اخلاقـی را دارد امـا بـرای تعیـین مصادیق و جزییات آن نیازمند راهنمایی دین و وحی است کـه بـر نیازهای فرد و جامعه اشـراف داشـته و از آنچـه سـعادت دنیـوی و اخروی انسان را فراهم می‌کند آگاه است. عقل تمام انسـان‌هـا بـه خوبی عدالت حکم می‌کند اما در اینکـه مصـادیق ایـن عـدالت در جوامع و شرایط مختلف چیست اختلاف نظر بسیار است و این خود دلیلی بر ناتوانی عقل در تعیین مصادیق است.

این‌ها و تمام گرایش‌های دینی حاکم بـر فرهنـگ جـاری جامعـه، نتیجه حاصل را چندان دور از ذهن نمی‌سازد که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۲۲) به میزان ۱/۵ انحراف معیار بالاتر است و ایـن بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی دینی است. دیـن و تبعات آن همواره به صورت تاریخی در تمام اجزای زندگی مردم به صورت سنتی و فرهنگی رسوخ کرده و همین مورد در دوره هویـت یابی جوانان بیشتر از همیشه خود را نشان می‌دهد. شرکت پررنـگ جوانان در مراسمات دینی و مذهبی بیانگر اعتقاد ریشه دار آنها بـه اصول اخلاقی است که در قالـب دیـن و مفـاهیم دینـی بـه آنهـا آموزش داده شده است و همین موضوع نتیجه فوق را قابل تبیـین می‌سازد.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

منطبق بر اخلاق منفعت‌گرا باید کاری را انجام داد که بیشترین پیامد خوب را به بار آورد. فی نفسه مهم نیست که چه نوع کاری را انجام می‌دهیم، تنها چیزی که مهم است این است که نتایج خوب به حد اکثر برسد (۱۴).

همان طور که در تبیین اصول اخلاق عاطفی مطرح شد گرایش به کمک به دیگران و سود رساندن به آن‌ها، در قالب آموزه‌های دینی، سنتی و فرهنگی به افراد آموزش داده شده و گرایش به اصول اخلاقی برای سود رسانی به دیگران و مفاهیمی مانند اولویت دعا کردن برای دیگران در آموزه‌های دینی بیانگر این است که بسیاری از افراد و به‌ویژه جوانان این آموزه‌ها را به‌عنوان اولین گرایش در عمل به اصول اخلاقی در نظر می‌گیرند و از این روست که نتایج به‌دست آمده نشان دهنده آن است که میانگین حاصل از متوسط نمرات (۲۰) به میزان ۲ انحراف معیار بالاتر است و این بیانگر گرایش بسیار زیاد به هنجارهای اخلاقی منفعت‌گرا است.

یکی از محدودیت‌های این پژوهش آن است که برخی از پرسش شوندگان، علیرغم بی نام بودن پرسشنامه، به واسطه احساس نگرانی از خود اظهاری به سوالات پرسشنامه صادقانه پاسخ ندادند. محدودیت دیگر عدم وجود پیشینه کافی در زمینه پژوهش حاضر است که گاه تعمیم یافته‌ها را مشکل می‌سازد.

با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر پیشنهاد می‌گردد با انجام پژوهش‌های مشابه در این زمینه مستندات علمی بیشتری جهت کاربست عملی و بسط نظری یافته‌ها در جوامع دانشگاهی فراهم آید. هم چنین پیشنهاد می‌گردد پژوهشگران در آینده تحقیقاتی را جهت شناسایی علت گرایش دانشجویان به مکاتب اخلاقی مختلف به انجام رسانند. به مسؤولین و سیاست‌گزاران فرهنگی دانشگاه پیشنهاد می‌گردد در برنامه‌ریزی و سایت‌گزاری‌های فرهنگی، یافته‌های این‌گونه پژوهش‌های اخلاقی را مورد ملاحظه قرار دهند.

نتیجه‌گیری

در حوزه اخلاق پژوهش‌های متعدی در ایران صورت گرفته است اما در حوزه گرایش به ارزش‌های اخلاقی مکاتب مذکور با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، تحقیق میدانی صورت نگرفته است. این تحقیق بدون شک بیانگر خاستگاه ارزش‌های اخلاقی در بین دانشجویان بوده و نشانگر مبانی هنجار اخلاقی تلقی می‌شود. در امر آموزش و سیاست‌گذاری فرهنگی هرجامعه شناخت مبانی اخلاقی و الگوهای حاکم بر آن می‌تواند نخستین گام در جهت اصلاح آسیب‌های اخلاقی باشد. البته تعامل اندیشه‌ها و عقاید در حوزه‌های مختلف خصوصا هنجارهای اخلاقی امری گریز ناپذیر است. از این رو با توجه به یافته‌های تحقیق در نگاه نخست می‌توان نشانه‌هایی از گرایش به مکاتب اخلاقی مختلف را در بین افراد جامعه مشاهده کرد. اما در عین حال نمی‌توان ریشه‌های عمیق فرهنگ و گرایش دینی جامعه را نادیده گرفت. گرایش به مکاتب گوناگون هم چون وظیفه‌گرایی، عاطفه‌گرایی، فضیلت‌گرایی و منفعت‌گرایی به معنای تقابل آنها با فرهنگ و اخلاق دینی حاکم بر جامعه نیست، بلکه این گرایشها در سایه فرهنگ عمیق دینی حاکم بر جامعه است که معنای خود را باز می‌یابد. و در جریان فرهنگ دینی، صبغه دینی یافته و در طول اخلاق دینی قابل تصور است نه در عرض آن. و از این رو هنجارهای مکاتب مذکور نه تنها در تقابل با اخلاق دینی نبوده بلکه تجلی بخش بعدی از ابعاد اخلاق دینی می‌باشد.

ملاحظه‌های اخلاقی

در راستای انجام پژوهش حاضر براساس اخلاقیات پژوهشی در پژوهش‌های توصیفی و پیمایشی، تمام اطلاعات شخصی و پاسخ شرکت کنندگان در پژوهش کاملا محرمانه باقی ماند.

سپاسگزاری

از همه دانشجویانی که صمیمانه و همراهانه به پرسشنامه‌های پژوهش حاضر پاسخ گفتند و در انجام این پژوهش یاری رسان

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]

بودند، تشکر نموده و از حوزه معاونت پژوهش دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم آباد که حمایت مـالی ایـن پـژوهش را عهـده‌دار بودنـد، قدردانی می‌گردد.

واژنامه

1. Ethical	اخلاقی
2. Religious Norms	هنجارهای دینی
3. Ethical Life	زیستن اخلاقی
4. Ethical theories	نظریه‌های اخلاقی
5. Ethical Value	ارزش‌های اخلاقی
6. Ethical Facts	واقعیت‌های اخلاقی
7. Ethical Principles	اصول اخلاقی
8. Deontology	وظیفه‌گرایی
9. Ethical Cognitive	معرفت اخلاقی
10. Virtue ethics	اخلاق فضیلت‌گرا
11. Meta ethics	فرا اخلاق
12. Consequentialism	نتیجه گرایی
13. Emotionalism	عاطفه گرایی
14. Utilitarianism	منفعت گرایی
15. Religious ethics	اخلاق دینی

Reference

1. Dizaji N, Vafamehr M, Keshtkar A. (2010). Ethics in architecture. Ethics in Science and Technology; 3 (4):43-57. (In Persian).
2. Rezai H. (2010). What are the differences between Quranic ethics and secular ethics? Journal of Sabah; 3 (3, 4):13-24. (In Persian).
3. Khosropanah A. (2004). New theology. Qom: Howze Publication. Pp. 451-452. (In Persian).
4. Sagi A, Statman D. (1995). Religion & mortality. DC: Springer. Pp. 9-111.
5. Motahhari M. (1995). Education in Islam. Qom: Sadra Publication. Pp. 15-74. (In Persian).
6. Atrak H. (2010). Task-oriented ethics. Ethics in Science and Technology; (1, 2): 28-41. (In Persian).
7. Dabbagh S. (2009). Texts in ethics philosophy. Tehran: Serat Press. Pp. 54-68. (In Persian).
8. Singer S. (2006). A look at philosophy of ethics. Translated by: Shahriari M. Marefat Journal; 15: 49-61. (In Persian).
9. Kant E. (1996). Fundamental of metaphysics of ethics. Translated by: Enayat H. Gheisari A. Tehran: Kharazmi Publication. Pp. 54-83. (In Persian).
10. Omid M. (2002). An Introduction to philosophical and analytical ethics of Malekian. Tehran: Elm Publication. (In Persian).
11. Soroush D. (2009). Ethical fact, transcendental fact. Tehran: Parse Publication. Pp. 83-92. (In Persian).
12. Ayer AG. (1957). Reality and logic. Translated by: Bozorgmehr M. Tehran: Ariamehr Uni. Publication. Pp. 22-31. (In Persian).
13. Gensler H. (1995). A new look at philosophy of ethics. Translated by: Bahraini H. Tehran: Asemane Khial. Pp. 118-135. (In Persian).
14. Akbari R, Rouhani M. (2008). Wisdom oriented ethics in media. Ethics in Science and Technology; (3, 4): 40-53. (In Persian).
15. Varberton N. (2004). Introduction to philosophy. Translated by: Abbasi V. Tehran: Javaneye Roshd. Pp. 120-128. (In Persian).
16. Millij S. (1998). Utilitarianism. Oxford: Oxford University Press. Pp. 55-63.
17. Popkin R, Stroll A. (1997). Fundamentals of philosophy. Translated by: Mojtabavi J. Tehran: Hekmat Publication. Pp. 115-128. (In Persian).
18. Borhani F, Abbaszadeh A, Kohan M, Fazael M. (2010). Compare moral reasoning of nurses and nursing students of Kerman in cope with moral disasters. Journal of Ethics and History of History of Medicine; 3(4): 71-81. (In Persian)
19. Khormai F, Zarei F, Mahdiyar M, Farmani A. (2014). Role of patience and its components as moral constructs in Predicting hope among university students. Journal of Ethics and History of History of Medicine; 7(3): 58-68. (In Persian)

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1397.13.1.16.8]